

УДК 159.9

Інеса Володимирівна ЧОРНА,

студентка факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Наталія Володимирівна АЛЕКСЕЄНКО,

викладач кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ

Розглянуто поняття девіантної поведінки підлітків у її соціальному та психологічному аспектах, з'ясовано основні причини виникнення цього явища.

Ключові слова: підлітки, девіація, норма, дезадаптація.

Проблема соціальної адаптації й дезадаптації підлітків – труднощі у засвоєнні та пристосуванні до норм соціального життя або труднощі в дозволі тих норм, що є соціально небезпечними, несуть у собі загрозу для життя й здоров'я дитини. Це насамперед проблеми, пов'язані з неадекватною та девіантною поведінкою, дезадаптацією дітей і підлітків у соціальному середовищі – «важкі» діти (некеровані, педагогічно занедбані, які поведуться зухвало, агресивно); дурна компанія, кримінальний контакт, причетність до кримінальних обставин, перебування на обліку в міліції; вживання дітьми алкоголю, наркотиків; дезадаптація до нового середовища (у новому класі, школі, дитячому колективі); дезадаптація до норм соціального життя в колективі і, як наслідок, до самотності, дефіциту спілкування [3].

Мета даної роботи: розглянути поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах, з'ясувати причини виникнення.

Дослідженню різних аспектів девіантної поведінки, чинників її виникнення присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, таких як: О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Г. Кеплан, В. Оржеховська, Н. Перешейна, В. Співак, С. Харченко, М. Фіцула та ін.

Незважаючи на те, що темі девіантної поведінки присвячено чималу кількість робіт науковців, єдиного загально прийнятого визначення терміна «девіантна поведінка» немає. Це пов'язано з тим, що на думку одних вчених, говорячи про девіантну поведінку, мова має йти про всі відхилення від схвалюваних суспільством соціальних норм, на думку других наголос варто ставити лише на різних видах соціальної патології, а треті вважають, що девіантною поведінкою є

порушення правових норм. Такі розбіжності у поглядах пояснюються сферою наукової діяльності тих чи інших дослідників, адже термін «девіантна поведінка» зустрічається не лише у педагогічній, але ще й у медичній, психологічній та юридичній науках. У медичній літературі девіантна поведінка трактується як відхилення від загальноприйнятих в даному суспільстві міжособистісних відносин: дій, вчинків, висловлювань, які здійснюються як у стані психічного здоров'я, так і в різних формах нервово-психічної патології. В психологічній літературі девіантною поведінкою називають поведінку, яка відхиляється від соціально-психологічних та моральних норм, або виявляється в їх порушенні та нанесенні шкоди суспільному добробуту, оточенню або власне собі [1, с. 255].

Проте, незважаючи на певні розбіжності у визначеннях, головним критерієм девіацій вважають порушення норм, прийнятих у суспільстві. Відомо, що кожному суспільству притаманна своя система цінностей та норм, які містять вимоги до поведінки та громадські обов'язки членів цього суспільства. Нам відомо, що норми являють собою ідеальні зразки (шаблони), рекомендації (що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях). Деякі норми прописані в законах та правилах, інші – існують у вигляді традицій, вірувань чи сімейних, професійних, суспільних регламентацій [5, с. 7].

Говорячи про дітей та підлітків, відхилення від норми умовно можна поділити на чотири групи: фізичні (пов'язані зі здоров'ям дитини, що виявляються медичними показниками); психічні (пов'язані із розумовим розвитком дитини, її психічними недоліками – затримкою психічного розвитку, розумовою відсталістю, олігофренією тощо); педагогічні (характеризуються відставанням від навчально-виховних стандартів, наприклад, діти, що не отримали загальної середньої освіти); соціальні (пов'язані з поняттям соціальної норми – універсальної чи часткової; наприклад, діти-сироти, важковиховувані тощо) [6, с. 149].

Л. Міщик та З. Білоусова [4, с. 108] називають такі типові риси «важкого підлітка»:

1) відставання в інтелектуальній сфері, нерозвиненість чи особлива вибіркковість сприйняття й оцінки довкілля, недосконалі розумові процеси, нерозвинуте мовлення;

2) негативні риси характеру, безвідповідальність, лінь, шкідливі звички, часто байдужість, жорстокість до інших людей, тварин, природи тощо;

3) підвищена конфліктність у стосунках з товаришами по навчанню, батьками, вчителями;

4) підвищений інтерес до заборонених, не відповідних віку, розваг на тлі відсутності інтересу до соціально корисних видів діяльності;

5) афективність, відсутність бажання і вмінь стримувати себе в момент сильного збудження;

6) активізація механізмів психологічного захисту, що впливають на трактування підлітком поведінки як нормальної, формування нечесності, агресивності;

7) вибір негативних способів самоствердження через девіантну поведінку тощо.

За таких умов форми девіантної поведінки підлітка мають властиві для його віку особливості. Так, зокрема, алкоголізація підлітка відбувається через прагнення зменшити характерний для нього стан тривоги і водночас – позбавитися надмірного самоконтролю і сором'язливості. Важливу роль відіграють також прагнення до експериментування і особливо – норми підліткової субкультури, за якими алкоголь традиційно вважається однією з ознак мужності і дорослості, а також негативний приклад батьків.

Наркотизація підлітка, як і пияцтво, пов'язана з психічним експериментуванням, пошуком нових, незвичайних відчуттів і переживань, цікавістю, наслідуванням старших, впливом групи однолітків, а іноді й обманом з боку поширювачів наркотичних речовин, коли першу дозу нав'язують під виглядом певного напою чи сигарети, що зрештою невідворотно веде до звикання та кримінальної поведінки.

Суїцидальна поведінка підлітка часто є криком про допомогу в разі негараздів у взаємодії підлітків з оточенням, неможливістю самостійно розв'язати проблеми (недарма суїцидальні спроби підлітки найчастіше здійснюють вдома, ввечері чи вдень, коли хтось може втрутитися).

Бродяжництво підлітків часто є наслідком несприятливих умов виховання в сім'ї, часто гіперопіки та авторитарного тиску, іноді діти втікають із дому через прагнення дистанціюватися від власної соціально неблагополучної сім'ї, особливо за наявності відповідних «вуличних» традицій у спільноті однолітків.

Протиправна і злочинна поведінка підлітків часто пов'язана з їх недостатньо розвинутими правовою свідомістю, мотивоутворюючими структурами особистості, емотивністю поведінки, імпульсивність та конформізмом тощо [2, с. 18].

Висновок. Девіантна поведінка завдає шкоди як самій людині, так і оточенню, суспільству загалом. Це явище виявляється у відхиленні від соціально-психологічних та моральних норм, або в їх порушенні та нанесенні шкоди суспільному добробуту, оточенню або власне собі. Девіантні підлітки мають «особливий» набір риси. Наприклад, підвищена конфліктність, ефективність, інтелектуальні відставання та інше, що є причиною поведінки відхиленої від норми: вживання

алкогольних та наркотичних речовин, протиправна та злочинна діяльність, суїцидальна поведінка та інше.

Список бібліографічних посилань

1. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учб. літ., 2009. 488 с.
2. Психология ранней юности: учеб. /под ред. И. С. Кона. М. : Посвящение, 1989. 255 с.
3. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 125. С. 61–64.
4. Соціально-психологічні та педагогічні проблеми дезадаптації дітей і підлітків / за ред. Л. І. Міщик, З. Г. Білоусової. Запоріжжя : ЗДУ, 2003. 108 с.
5. Духовні проблеми дітей України : монографія / за ред. Ж. В. Петрочко. Київ : Калита, 2005. 108 с.
6. Соціальна педагогіка. Курс лекцій / за ред. Н. А. Сейко. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 260 с.

Одержано 25.03.2019

Рассмотрено понятие девиантного поведения подростков в его социальном и психологическом аспектах, установлены основные причины возникновения этого явления.

Ключевые слова: подростки, девиация, норма, дезадаптация.

УДК 316.614-029:3:378.091.8

Тетяна Леонідівна ШЕПЕЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Криворізького факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8915-8383>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Здійснено теоретичний аналіз проблеми соціалізації особистості у контексті освітнього процесу, розкрито сутність поняття «соціалізація», охарактеризовано соціально-психологічний аспект соціалізації студентів у навчальному процесі вищої школи.

Ключові слова: соціалізація, освітній процес, взаємодія, взаємовідносини, соціально-психологічна соціалізація.